AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
http://ageconsearch.umn.edu
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

Zeszyty Naukowe
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

PROBLEMY ROLNICTWA ŚWIATOWEGO

Tom 15 (XXX)
Zeszyt 3

Wydawnictwo SGGW
Warszawa 2015

Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Problemy Rolnictwa Światowego tom 15 (XXX), zeszyt 3, 2015: 132–141

Arkadiusz Sadowski[1], Dagmara Michalczak[2]
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie,
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Przemiany gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka w wybranych krajach Unii Europejskiej

Transformation of dairy farms in selected EU countries

Synopsis. W artykule przedstawiono przemiany, jakie dokonały się w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka w krajach Unii Europejskiej, wybranych ze względu na względne podobieństwo klimatyczne i rolnicze oraz odmienną historię gospodarczą, w tym różny okres uczestnictwa w Unii Europejskiej. Wykazano, iż mimo procesu zmniejszania dystansu, wyniki produkcyjne oraz sytuacja ekonomiczna podmiotów z krajów UE-12 nadal znacząco odbiega od tej, jaka występuje w gospodarstwach ze starych krajów członkowskich. Dotyczy to także Polski, gdzie dodatkowym problemem jest duże rozdrobnienie gospodarstw.

Słowa kluczowe: gospodarstwa mleczne, przemiany strukturalne, wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych, zniesienie kwot mlecznych

Abstract. The article presents the changes that have occurred in farms specializing in milk production in the EU countries selected because of the similarity of climate and a different economic history, including different periods of participation in the European Union. It has been demonstrated that in spite of the process of bridging the gap, the results of production and the economic situations of farms from the EU-12 still differ significantly from those which occur in the holdings of the older member states. This also applies to Poland, where an additional problem is the considerable fragmentation of holdings.

Key words: dairy farms, structural changes, economic results of farms, the abolition of milk quotas

Wstęp

Integracja z Unią Europejską stanowi dla podmiotów gospodarczych, w tym także gospodarstw rolnych zarówno szanse jak i zagrożenia. Szanse wynikają z możliwości partycypacji we wspólnym rynku, co oznacza w stosunku do okresu przedakcesyjnego znaczne poszerzenie potencjalnego rynku zbytu. Zagrożenia związane są przede wszystkim z koniecznością konkurowania z podobnymi podmiotami z innych krajów członkowskich. Na uzyskanie przewag konkurencyjnych wpływa szereg czynników, z których większość w mniejszym czy większym stopniu powiązana jest z wielkością posiadanego potencjału produkcyjnego oraz wynikającą z niego w dużej mierze efektywnością produkcji. W przypadku gospodarstw mlecznych rynkowa konkurencja na obszarze Unii Europejskiej hamowana była przez lata poprzez system kwot [Judzińska i Łopaciuk 2011], które w założeniu przynajmniej miały stabilizować rynek oraz przeciwdziałać powstawaniu nadwyżek produkcyjnych. W praktyce jednak w warunkach limitowania produkcji

[1] dr hab., e-mail: sadowski@up.poznan.pl
[2] mgr

zachodziły procesy koncentracyjne, przejawiające się redukcją liczby podmiotów i wzrostem jednostkowej skali produkcji [Sadowski i in. 2013]. Można się więc spodziewać, że zniesienie kwotowania, jakie nastąpiło w 2015 roku przyspieszy koncentrację gospodarstw w poszczególnych krajach członkowskich, a także przyczyni się do wzmożenia „walki" konkurencyjnej pomiędzy państwami oraz poszczególnymi gospodarstwami. Skutkiem tego może być głęboka reorganizacja systemu produkcji mleka w Europie. Jak zauważają bowiem Baer-Nawrocka i Kiryluk-Dryjska [2010], zaniechanie kwotowania przyczyni się prawdopodobnie do przeniesienia produkcji w rejony, gdzie ze względu na sprzyjające uwarunkowania przyrodnicze możliwe jest wytwarzanie przy relatywnie niskich kosztach. Można do tego dodać, że poza czynnikami naturalnymi, na kosztochłonność wpływa też posiadany potencjał produkcyjny oraz umiejętność wykorzystania go w sposób efektywny ekonomicznie. W przypadku trzody chlewnej, gdzie nie funkcjonował mechanizm kwotowania, w ostatnich latach doszło do „przemieszczenia się" produkcji z nowych krajów członkowskich do państw UE-15 (głównie do Danii i Niemiec), co można wiązać z ich przewagą w zakresie posiadanego kapitału [Baer-Nawrocka i Sadowski 2013]. Jest więc wysoce prawdopodobne, że podobne zjawiska nasilą się w kolejnych latach w przypadku podmiotów produkujących mleko, jako konsekwencja zniesienia limitowania produkcji, co może przybrać formę zarówno przekształceń strukturalnych w danym kraju, jak i wspomnianych „przemieszczeń" produkcji między nimi. Ze względu na specyfikę produkcji mlecznej, w tym przede wszystkim większego uzależnienia jej od miejscowej bazy paszowej, skala tego procesu może być mniejsza niż w przypadku trzody, jednakże nie należy się spodziewać, że nie zajdzie on w ogóle. W związku z tym wskazana jest ocena zarówno bieżącej sytuacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka w poszczególnych krajach członkowskich, jak i dotychczasowej ich ewolucji, co jest podstawowym celem niniejszego artykułu.

Uwagi metodyczne

Ocenę przemian gospodarstw mlecznych w wybranych krajach Unii Europejskiej dokonano z wykorzystaniem wyników standardowych uzyskanych w ramach europejskiego systemu rachunkowości rolniczej FADN [Goraj i in. 2004, Goraj i Mańko 2009, www.ec.europa.eu/agriculture/rica]. Jego zaletą jest ujmowanie zarówno produkcyjnej i strukturalnej sfery działalności gospodarstw, jak też uzyskiwanych przez nie wyników ekonomicznych. Co równie ważne, w systemie tym stosowana jest jednolita metodyka, co umożliwia dokonywanie porównań pomiędzy różnymi grupami gospodarstw, krajami a także dokonywanie analizy dynamiki zjawisk. W polu obserwacji FADN znajdują się gospodarstwa towarowe, wytwarzające łącznie 90% standardowej produkcji (do 2010 roku 90% standardowej nadwyżki bezpośredniej). Badania przeprowadzono w odniesieniu do podmiotów z typu produkcyjnego „specjalizujące się w chowie bydła mlecznego" w Czechach, Polsce na Węgrzech, we Francji, Holandii oraz w Niemczech. Kraje te zostały wybrane ze względu na relatywnie podobne uwarunkowania przyrodnicze, to jest porównywalny klimat[3] i położenie na niżu europejskim, a przede wszystkim ogólne

[3] Kraje te obejmują znaczną część Europy, przez co szereg parametrów klimatycznych, takich jak roczny rozkład temperatur, czy wielkość opadów jest zróżnicowana.

podobieństwo struktury produkcyjnej rolnictwa, opartego na produkcji „tradycyjnych" roślin uprawnych oraz chowie zwierząt, w tym głównie bydła i trzody.

Badane państwa cechują się jednocześnie zróżnicowaną historią gospodarczą, i wynikającą z niej odmiennością w zakresie struktury agrarnej, co odnosi się także do gospodarstw mlecznych. Francja, Holandia i Niemcy to kraje, gdzie obecny *status quo* kształtowany był na drodze ewolucyjnej i motywowany przede wszystkim czynnikami ekonomicznymi, wzmacnianymi przez kilka ostatnich dekad przez instrumentarium Wspólnej Polityki Rolnej. Czechy i Węgry są państwami, gdzie od połowy XX wieku do chwili obecnej dokonano trzech rewolucyjnych przemian, polegających wpierw na kolektywizacji rolnictwa, następnie na jego dekolektywizacji (przy różnych jej formach w obu krajach, skutkujących odmienną strukturą agrarną) [Halamska 1998, Poczta i in. 2008], a ostatnio na objęciu go działaniem WPR. Specyficzna na tym tle jest Polska, która jako jedyna zachowała w okresie socjalizmu w znacznej części rodzinny charakter rolnictwa, i gdzie struktura gospodarstw nadal odzwierciedla dziedzictwo zaborów oraz powojennych zmian granic, skutkiem czego na większości terytorium jest ona wysoce rozdrobniona [Halamska i in. 2003, Sadowski i Czubak 2012].

W badaniach uwzględniono lata 2004 oraz 2012, celem zbadania dynamiki i kierunków przemian, zarówno potencjału produkcyjnego jak i produkcji oraz sytuacji ekonomicznej gospodarstw mlecznych wymienionych krajów. Analizę wyników ekonomicznych przeprowadzono w oparciu o wartość dodaną netto. Miernik ten zastosowano ze względu na wyeliminowanie wpływu kosztów czynników zewnętrznych (płac, czynszów dzierżawnych i odsetek) wynikających z różnego zaangażowania obcych czynników produkcji [Goraj i Mańko 2011]. Wartość dodana netto została przy tym pomniejszona o dopłaty do działalności operacyjnej celem zbadania ekonomicznych skutków prowadzenia procesów produkcyjnych oraz efektywności wykorzystania czynników produkcji, na co transfery publiczne nie miały wpływu. W przypadku zmiennych o charakterze finansowym przeprowadzono deflacjonowanie, ujmując wartości z 2004 roku w cenach stałych 2012. W tym celu wykorzystano dane o inflacji z bazy Eurostat [www.eurostat.eu].

Struktura gospodarstw i jej przemiany

Struktura gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka (z zastrzeżeniem, że dotyczy to tylko gospodarstw towarowych, które są w polu obserwacji FADN), tu przedstawiona jako ich liczba (tab. 1) oraz przeciętna powierzchnia (tab. 2), jest w znacznej mierze skutkiem przeszłości gospodarczej danego kraju, ale ma też wpływ na pozycję konkurencyjną, a więc na jego przyszłość. Przemiany strukturalne ostatnich lat to z kolei synergiczne działanie bodźców rynkowych oraz instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. W obu analizowanych okresach, największe różnice występują pomiędzy Polską i Czechami, pomimo tego, że oba kraje od 1945 roku miały ogólnie podobną historię polityczną i gospodarczą. Przyczyna odmienności tkwi we wspomnianym natężeniu kolektywizacji oraz dominujących ścieżkach dekolektywizacji.

Z tej też przyczyny, czeskie gospodarstwa mleczne są największe powierzchniowo wśród badanej grupy państw, znacznie odbiegając nie tylko od polskich, lecz także od francuskich, niemieckich czy holenderskich. Różnice w przeciętnej powierzchni wśród krajów UE-15 oraz Węgier nie są tak znaczące jak w przypadku Polski i Czech.

Tabela 1. Liczba gospodarstw mlecznych w wybranych krajach członkowskich UE w latach 2004 i 2012

Table 1. The number of dairy farms in selected EU member states in 2004 and 2012

Kraj	tys. gospodarstw		2004=100
	2004	2012	
Czechy	1,2	1,0	81
Polska	110,3	102,1	93
Węgry	4,9	4,8	97
Francja	58,2	48,1	83
Holandia	19,5	17,4	89
Niemcy	69,6	62,8	90

Źródło: Obliczenia własne na podstawie www.ec.europa.eu/agriculture/rica

Tabela 2. Przeciętna powierzchnia gospodarstw mlecznych w wybranych krajach członkowskich UE w latach 2004 i 2012

Table 2. The average area of dairy farms in selected EU member states in 2004 and 2012

Kraj	ha / gospodarstwo		2004=100
	2004	2012	
Czechy	234	302	129
Polska	16	21	135
Węgry	62	73	117
Francja	74	87	118
Holandia	43	51	118
Niemcy	57	69	122

Źródło: Obliczenia własne na podstawie www.ec.europa.eu/agriculture/rica.

W badanym okresie wszędzie – zarówno w krajach należących do UE-12 jak i UE-15 wystąpiły zjawiska koncentracyjne, przejawiające się redukcją liczby podmiotów mlecznych przy jednoczesnym wzroście ich przeciętnej powierzchni. Procesy te miały miejsce w okresie funkcjonowania kwot mlecznych i motywowane były głównie względami ekonomicznymi, wspieranymi jednak (wbrew deklarowanym intencjom) przez czynniki polityczne, w tym głównie przez obowiązek spełniania szeregu norm, które mają uzasadnienie jedynie w przypadku dużej skali produkcji [Baer-Nawrocka i Sadowski 2013]. Poza tym Malak-Rawlikowska i inni [2007] zwracają uwagę na znaczenie czynników rynkowych, w tym na rozwój sieci sklepów wielkopowierzchniowych, które preferując duże i wyrównane partie produktów, pośrednio wpływają też na koncentrację produkcji w gospodarstwach rolnych. Należy się więc spodziewać, że ewolucja podmiotów mlecznych po 2015 roku pójdzie w podobnym kierunku, wzrośnie natomiast tempo przemian. Należy w tym miejscu zadać pytanie (na które jednak zakres niniejszego artykułu nie pozwoli jednoznacznie odpowiedzieć) o jego społeczne uzasadnienie. Można się spodziewać, że postępująca koncentracja przyczyni się do spadku kosztów produkcji, co będzie z pewnością korzystne dla konsumentów. Jak wskazują też dotychczasowe badania autorów [Sadowski 2012], większe podmioty są też bardziej zrównoważone środowiskowo

i społecznie, jednakże przekroczenie pewnej granicy i przekształcenie się typowych gospodarstw w przemysłowe fermy (co jest szczególnie niebezpieczne w przypadku produkcji zwierzęcej) niesie ze sobą także ryzyko ekologiczne [Zegar 2012]. Otwartym też pozostaje pytanie o jakość produktów mlecznych produkowanych w coraz większych gospodarstwach.

Wartość kapitału

Wyposażenie w kapitał obok fizycznych rozmiarów gospodarstw (i z uwzględnieniem istniejących w tym zakresie zależności) ma decydujące znaczenie dla pozycji konkurencyjnej, szczególnie w przypadku deregulacji danego rynku. Wpływa bowiem w znacznym stopniu na efektywność wykorzystania pozostałych czynników produkcji i jej kosztochłonność. Zróżnicowanie pomiędzy badanymi krajami jest znaczące w obu analizowanych okresach. Największą wartością aktywów (bez wartości ziemi) cechują się gospodarstwa czeskie, jednakże są to jednocześnie podmioty duże powierzchniowo i zatrudniające znaczną liczbę osób, stąd techniczne wyposażenie pracy i ziemi jest stosunkowo niskie, aczkolwiek w 2012 wyposażenie pracy jest najwyższe wśród analizowanych nowych krajów członkowskich. Największe wartości w tym zakresie występują w gospodarstwach holenderskich, gdzie relatywnie niewielkiej powierzchni towarzyszą wysokie zasoby kapitałowe, co z kolei przekłada się tak na efekty produkcyjne (wydajność mleczną) jak i wyniki ekonomiczne (tab. 4 i 5).

Tabela 3. Wartość aktywów ogółem (bez wartości ziemi) gospodarstw mlecznych w wybranych krajach członkowskich UE w latach 2004 i 2012 (ceny stałe 2012)

Table 3. The value of the total assets (without value of land) of dairy farms in selected EU member states in 2004 and 2012 (constant prices 2012)

Kraj	w przeliczeniu na gospodarstwo			w przeliczeniu na 1 ha UR			w przeliczeniu na 1 osobę pełnozatrudnioną (AWU)		
	2004	2012		2004	2012		2004	2012	
	tys. euro		2004=100	euro		2004=100	tys. euro		2004=100
Czechy	652	1 301	202	2 788	4 302	154	67	115	171
Polska	79	109	220	5 095	5 188	102	45	60	134
Węgry	251	244	62	4 040	3 362	83	90	85	94
Francja	303	391	125	4 102	4 508	110	176	215	122
Holandia	356	805	112	8 265	15 921	193	224	468	209
Niemcy	288	379	110	5 063	5 460	108	160	193	121

Źródło: Obliczenia własne na podstawie www.ec.europa.eu/agriculture/rica.

Polskie gospodarstwa cechują się najmniejszą wartością kapitału ogółem, jednakże ze względu na ich niewielką powierzchnię, techniczne wyposażenie ziemi w 2012 roku wyższe jest tylko w Holandii. Z tych samych przyczyn najmniejsze jest natomiast techniczne wyposażenie pracy polskich gospodarstw w obu badanych okresach. Polski przykład wskazuje na potrzebę przemian strukturalnych idących w kierunku koncentracji, bez której nawet racjonalny poziom dokapitalizowania niewielkich powierzchniowo

podmiotów nie daje szans na takie doposażenie siły roboczej, aby zapewnić konkurencyjną wydajność pracy. Wyniki ekonomiczne ogółem (tab. 5) są tego potwierdzeniem. Innym możliwym rozwiązaniem jest intensyfikacja produkcji idąca w kierunku drobnego przetwórstwa, czemu sprzyja obecne ukierunkowanie Wspólnej Polityki Rolnej. Lata 2004-2012 ro okres, kiedy gospodarstwa rolne wszystkich analizowanych krajów mogły korzystać ze wsparcia inwestycyjnego w ramach WPR. Szczególne znaczenie miało ono przy tym dla nowych krajów członkowskich, które są w trakcie zmniejszania dystansu do państw „piętnastki" [Sadowski i Czubak 2013]. Największe przyrosty kapitału ogółem miały więc miejsce w Polsce i w Czechach (ponad dwukrotne). Regres w tym zakresie obserwowano jedynie na Węgrzech. Ze względu na opisane procesy koncentracyjne, tempo wzrostu technicznego wyposażenia pracy i ziemi, pomimo tego że w Czechach było relatywnie wysokie, to jednak niższe niż w Holandii, gdzie oba parametry oscylowały wokół 200%. W Polsce wzrost przeciętnej powierzchni przyczynił się do utrzymania technicznego wyposażenia ziemi i dość wysokiego wzrostu technicznego wyposażenia pracy, który jednak i tak pozostał najniższy wśród badanych krajów.

Rozmiary produkcji zwierzęcej

Pod względem liczby zwierząt przypadających na przeciętne gospodarstwo mleczne, relacje są podobne jak w przypadku powierzchni, co jest zrozumiałe w odniesieniu do kierunku produkcji zależnego od zasobów ziemi (tab. 4). Najwięcej zwierząt posiadają podmioty w Czechach a najmniej w Polsce. Wszędzie jednak pogłowie w badanym okresie wzrosło, co jest kolejnym odzwierciedleniem procesów koncentracyjnych. Nieco inna sytuacja miała miejsce w przypadku obsady, która największa i podobna (powyżej 2 DJP w 2004 roku) jest w Polsce i w Holandii, pomimo tego, że w przypadku pozostałych parametrów gospodarstwa leżące w obu krajach różnią się diametralnie. Na podstawie wielkości aktywów posiadanych przez podmioty mleczne w tych państwach (tab. 3) można mniemać, iż w pierwszym przypadku miała miejsce intensyfikacja pracochłonna, a w drugim kapitałochłonna. W większości krajów zmiany obsady zwierząt w badanym okresie były relatywnie niewielkie, co wskazuje na to, że te gospodarstwa, które kontynuowały produkcję mleka, wzrostu powierzchni dokonywały jednocześnie wraz ze wzrostem stada, co jak zostało wspomniane motywowane było zarówno względami rynkowymi jak i politycznymi. Wyjątek w tym zakresie stanowi Polska, gdzie areał rósł szybciej niż liczba zwierząt, skutkiem czego obsada w 2012 roku zmalała o niemal 20%. Może to pośrednio wskazywać na pójście w kierunku dywersyfikacji polskich gospodarstw mlecznych, co potencjalnie może przyczynić się do pogorszenia ich konkurencyjności na rynku mleka, jednakże może też uniezależnić je od zmiennej koniunktury. Parzonko [2010, 2013] zwraca uwagę, że sygnały płynące z rynku nie zachęcały polskich producentów mleka do rozwijania tego kierunku produkcji, szczególnie w przypadku gospodarowania na słabych glebach. Pod względem przeciętnej wydajności mlecznej krów w 2012 roku badane kraje można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej należą Niemcy i Holandia, gdzie przekracza ona 7 tys. kg rocznie, do drugiej Czechy, Węgry i Francja, gdzie wynosi ona ponad 6,5 tys. kg, a ostatnią grupę tworzy Polska o najniższej wydajności 5,3 tys. kg. Ten parametr także wskazuje na relatywnie niewielką zdolność do uzyskiwania wysokich

wyników ekonomicznych, niezbędnych do dalszej modernizacji, a w efekcie do uzyskania przewag konkurencyjnych, szczególnie w przypadku wzrostu znaczenia kapitału w procesie produkcyjnym, czego przykładem w były przemiany w strukturze produkcji trzody chlewnej. Przy podjęciu odpowiednich działań w zakresie produkcji i marketingu możliwe jest jednak uzyskanie przewag, wynikających czy to z niskich kosztów produkcji, czy wyższej jakości. Poza tym, jak wskazuje Szajner [2011] sytuacja ta oznacza, że polski podmioty mleczne dysponują dużymi rezerwami poprawy wydajności. Tylko w przypadku Polski niska wydajność skorelowana jest z niewielką powierzchnią i małymi zasobami kapitałowymi. W odniesieniu do pozostałych krajów taka zależność nie jest obserwowana. Podmioty niemieckie pomimo znacznie niższego wyposażenia w kapitał w stosunku do holenderskich uzyskują tylko nieznacznie niższą wydajność. Podobne zależności można zaobserwować pomiędzy gospodarstwami czeskimi i węgierskimi. Analiza dynamiki wydajności mlecznej wskazuje na to, że w każdym z badanych krajów obserwowany jest wzrost, co wiązać można ze wspomnianymi procesami koncentracyjnymi, ale też z dokonującym się stale postępem naukowym. Trzeba też zauważyć, że największy progres dokonały nowe kraje członkowskie, w tym głównie Czechy, co należy wiązać z procesem „doganiania" krajów UE-15.

Tabela 4. Produkcja zwierzęca gospodarstw mlecznych w wybranych krajach członkowskich UE w latach 2004 i 2012

Table 4. Animal production of dairy farms in selected EU member states in 2004 and 2012

Kraj	Liczba zwierząt			Obsada zwierząt			Wydajność mleczna krów		
	2004	2012		2004	2012		2004	2012	
	DJP /gospodarstwo		2004=100	DJP / ha UR		2004=100	kg / szt.		2004=100
Czechy	139	185	133	0,9	0,9	106	5 703	6 877	121
Polska	18	23	126	2,2	1,8	81	4 688	5 304	113
Węgry	48	54	114	1,2	1,2	97	5 968	6 722	113
Francja	77	94	121	1,4	1,4	98	6 183	6 807	110
Holandia	100	120	120	2,4	2,4	101	7 473	7 930	106
Niemcy	78	94	121	1,9	1,8	99	6 754	7 460	110

Źródło: Obliczenia własne na podstawie www.ec.europa.eu/agriculture/rica.

Wyniki ekonomiczne

Maksymalizacja efektów ekonomicznych stanowi podstawowy cel wszystkich podmiotów gospodarczych, a ich analiza wskazuje nie tylko na efektywność wytwarzania, lecz także pośrednio obrazuje możliwości konkurencyjne. Ich wielkość w przypadku rolnictwa uzależniona jest tak od fizycznych rozmiarów gospodarstwa, jak i od wyposażenia kapitałowego, czy technicznej efektywności produkcji. Z tej przyczyny największą wartość dodaną netto ogółem uzyskały gospodarstwa holenderskie a najniższe polskie. Holandia cechuje się jednocześnie największą wydajnością ziemi i pracy. Dość wysokie wyniki ekonomiczne ogółem zanotowały też gospodarstwa czeskie, co jednak wynika przede wszystkim z ich dużej powierzchni, a więc świadczy o raczej ekstensywnym prowadzeniu produkcji. Wydajność ziemi i pracy jest tam bowiem znacznie mniejsza niż w

większości analizowanych krajów. Podobnie jak w przypadku pozostałych badanych parametrów największy wzrost wyników ekonomicznych dokonany został w nowych krajach członkowskich, co jest szczególnie interesujące w przypadku Węgier, gdzie wystąpił spadek wielkości kapitału ogółem. Pomimo znacznego postępu, wartość dodana netto polskich gospodarstw mlecznych znacznie odbiega od uzyskanego w innych państwach. To samo dotyczy też wydajności pracy, co jest szczególnie niepokojące, gdyż wskazuje pośrednio na pewne problemy społeczne, takie jak poziom życia rodzin rolniczych. Dotyczy to także pozostałych nowych krajów członkowskich. We wszystkich badanych państwach zanotowano spadek wydajności ziemi. Wyjątek stanowią Czechy, gdzie nastąpił nieznaczny wzrost. Zjawisko to jest szczególnie interesujące dla Holandii, gdzie techniczne wyposażenie ziemi wzrosło niemal dwukrotnie, a jej wydajność spadła o 10%, co może wskazywać na proces przeinwestowania. Poza Francją i Holandią wszędzie nastąpiła poprawa wydajności pracy, największa przy tym w nowych krajach członkowskich, w tym głównie w Polsce i w Czechach. Pomimo tego jednak w każdym z nich jest ona znacznie niższa niż w państwach UE-15. W tym kontekście inaczej należy spojrzeć na podmioty mleczne w Czechach, które są wprawdzie największe i zatrudniające najwięcej osób spośród analizowanych krajów, przez co wiele parametrów ogółem także osiąga największe wartości. Uwzględniwszy jednak ekonomiczną efektywność czynników produkcji, okazuje się, że są one na poziomie zbliżonym do tego, jaki występuje w Polsce czy na Węgrzech. Co więcej, w przypadku ziemi gospodarstwa polskie uzyskują niemal dwukrotnie wyższe rezultaty, co jednak jest o tyle zrozumiałe, że mniejsza powierzchnia sprzyja bardziej intensywnemu wykorzystaniu zasobów ziemi.

Tabela 5. Wartość dodana netto gospodarstw mlecznych w wybranych krajach członkowskich UE w latach 2004 i 2012 (ceny stałe 2012, bez dopłat do działalności operacyjnej)

Table 5. Net value added of dairy farms in selected EU member states in 2004 and 2012 (constant prices 2012, without non-investment subsidies)

Kraj	w przeliczeniu na gospodarstwo			w przeliczeniu na 1 ha UR			w przeliczeniu na 1 osobę pełnozatrudnioną (AWU)		
	2004	2012		2004	2012		2004	2012	
	tys. euro		2004=100	euro		2004=100	tys. euro		2004=100
Czechy	48	64	181	207	213	103	5	6	114
Polska	7	9	146	472	409	87	4	5	114
Węgry	18	20	138	297	277	93	7	7	106
Francja	20	20	114	273	231	84	12	11	94
Holandia	71	75	124	1640	1476	90	44	43	98
Niemcy	32	37	120	558	535	96	18	19	108

Źródło: Obliczenia własne na podstawie www.ec.europa.eu/agriculture/rica.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wykazała znaczące różnice pomiędzy badanymi krajami UE-12 i UE-15, które występują nadal pomimo tego, że największe przemiany dokonane zostały w nowych krajach członkowskich. Do podobnych wniosków doszła także Śmigla

[2015]. Dotyczy to w sposób szczególny wyposażenia w kapitał oraz wyników ekonomicznych i produkcyjnych, w tym szczególnie wydajności pracy. Dysproporcje te występują pomiędzy gospodarstwami z obu subugrupowań Unii Europejskiej pomimo tego, że podmioty z poszczególnych krajów UE-12 mają odmienną strukturę. Czeskie gospodarstwa to duże powierzchniowo i zatrudniające wiele osób podmioty osób prawnych, polskie są natomiast najmniejszymi wśród wszystkich badanych krajów gospodarstwami rodzinnymi, a węgierskie z kolei są powierzchniowo (w zasadzie tylko powierzchniowo) zbliżone do tych jakie występują w krajach UE-15. Z jednej strony jest to zjawisko zrozumiałe, jeśli weźmie się pod uwagę skalę zapóźnień krajów postkomunistycznych, na co wpłynął zarówno okres samego socjalizmu, jak i perturbacje pierwszych lat po upadku tego systemu. Okres zaledwie kilku lat partycypacji we Wspólnej Polityce Rolnej i możliwości korzystania ze wsparcia finansowego to zbyt mało na skuteczne pokonanie wieloletnich zaległości. Z drugiej strony, sytuacja taka stanowi zagrożenie, szczególnie w warunkach dokonanej liberalizacji rynku mleka, gdzie przewagi konkurencyjne osiągnąć mogą podmioty posiadające większy potencjał produkcyjny i osiągające lepsze wyniki ekonomiczne. Wprawdzie zniesienie kwotowania likwiduje administracyjne bariery wejścia na rynek produkcji mleka, jednakże rosnące uzależnienie od kapitału przyczyni się prawdopodobnie do tego, że albo produkcja koncentrować się będzie w podmiotach dużych i silnych ekonomicznie [Szajner 2012]. Wspomniane zagrożenie to ma dwa zasadnicze wymiary. Pierwszy związany jest ze sferą ekonomiczną oraz społeczną i dotyczy przyszłości wschodnioeuropejskich gospodarstw mlecznych i możliwości zarobkowania pracujących w nich osób. Może bowiem powtórzyć się sytuacja, jaka miała miejsce w przypadku produkcji trzodowej. Drugi wymiar ma charakter środowiskowy i związany jest z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych, których funkcjonowanie zależne jest w wielu przypadkach od prowadzenia na nich produkcji zwierzęcej. „Przesunięcie" produkcji do zachodnich państw o większych zasobach kapitałowych może przyczynić się do porzucenia użytków zielonych w krajach UE-12. Niezależnie od nasilenia się konkurencji międzynarodowej, po zniesieniu kwot mlecznych można spodziewać się wzmożenia procesów koncentracyjnych wewnątrz poszczególnych krajów, co może stanowić szansę dla nowych państw członkowskich, gdyż większe i silniejsze ekonomicznie podmioty łatwiej będą w stanie sprostać wyzwaniom konkurencyjnym. Do pewnego poziomu koncentracji można też, jak zostało już wspomniane, spodziewać się poprawy zrównoważenia środowiskowego, wynikającego chociażby z większej motywacji do przestrzegania norm środowiskowych przez duże podmioty, które dodatkowo posiadają ku temu odpowiedni kapitał rzeczowy i finansowy [Sadowski 2012]. Innych szans dla gospodarstw mlecznych z nowych krajów członkowskich, w tym głównie z Polski należy szukać w dywersyfikacji produkcji idącej w kierunku małego przetwórstwa i skracania łańcucha dostaw, a więc produkowania gotowych i niskoprzetworzonych produktów spożywczych, co jest ogólnie zgodne z celami i instrumentarium Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2014-2020. W tym wypadku relatywnie niewielka skala produkcji i ekstensywne techniki wytwarzania mogą stanowić swoisty marketingowy atut, aczkolwiek należy mieć świadomość, że dotyczyć to będzie tylko pewnej części niewielkich gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka.

Literatura

Baer-Nawrocka A., Kiryluk-Dryjska E. [2010]: Wpływ likwidacji kwot mlecznych na sytuację produkcyjną i ekonomiczną producentów mleka w Unii Europejskiej (wyniki symulacji modelowych). *Wieś i Rolnictwo nr 2,* ss. 135-147

Baer Nawrocka A., Sadowski A. [2013]: Polityczne i strukturalne czynniki wpływające na przemiany w rozmieszczeniu produkcji trzody chlewnej w Unii Europejskiej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 307. Polityka ekonomiczna* (red. J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński). Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, ss. 35-44.

Goraj L., Mańko S., Sass R., Wyszkowska Z. [2004]: Rachunkowość rolnicza. Difin

Goraj L., Mańko S. [2009]: Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Difin

Goraj L., Mańko S. [2011]: Model szacowania pełnych kosztów działalności gospodarstw rolniczych. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 3, ss. 28-58

Halamska M. [1998]: Dekolektywizacja rolnictwa w Europie Środkowej i jej społeczne konsekwencje. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

Halamska M., Lamarche H., Maurel M-C. [2003]: Rolnictwo rodzinne w transformacji postkomunistycznej. Anatomia zmiany. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

Judzińska A., Łopaciuk W. [2011]: Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy instytut Badawczy, Warszawa

Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D., Falkowski J. [2007]: Restrukturyzacja sektora mleczarskiego w Polsce – przyczyny i skutki. *oczniki Nauk Rolniczych. Seria G – ekonomika rolnictwa*, T 94, Z 4, Warszawa, ss. 95-108

Parzonko A. [2013]: Rozwój czy zaniechanie produkcji mleka w przeciętnych polskich gospodarstwach mlecznych? – rozważania modelowe. *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G – ekonomika rolnictwa*, T 97, Z 1, Warszawa, ss. 157-171

Parzonko A. [2013]: Gospodarstwa mleczne w perspektywie liberalizacji produkcji rolnej UE w latach 2014-2020. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 1, Warszawa, ss. 118-132

Poczta W., Sadowski A., Średzińska J. [2008]: Rola gospodarstw wielkotowarowych w rolnictwie Unii Europejskiej. *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G – ekonomika rolnictwa*, T 95, Z 1, Warszawa, ss. 42-56

Sadowski A. [2012]: Zrównoważony rozwój gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wpływu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu

Sadowski A., Czubak W. [2012]: Zakres i instrumenty polityki rolnej stosowane w różnych systemach społeczno-ekonomicznych w Polsce [w:] Czubak W., Kiryluk-Dryjska E., Poczta W., Sadowski A. *Wspólna polityka rolna a rozwój rolnictwa w Polsce*. Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ss. 41-54.

Sadowski A., Baer-Nawrocka A., Poczta W. [2013]: Gospodarstwa rolne w Polsce na tle gospodarstw Unii Europejskiej – wpływ WPR. Praca zbiorowa pod kierunkiem prof. dr hab. Walentego Poczty. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

Sadowski A., Czubak W. [2013]: The priorities of rural development in the EU countries in years 2007-2013. *Agricultural Economics* 59 (2), ss. 58-73

Szajner P. [2011]: Międzynarodowa konkurencyjność polskiego sektora mleczarskiego w kontekście wyników handlu zagranicznego. *Problemy Rolnictwa Światowego* 4, Warszawa, ss.159-168

Szajner P. [2012]: Ocena wpływu likwidacji kwot mlecznych na konkurencyjność polskiego mleczarstwa w kontekście teorii ekonomii. *Problemy Rolnictwa Światowego* 2, Warszawa, ss.104-113

Śmigla M. [2015]: Ekonomiczne determinanty produkcji mleka w Unii Europejskiej w warunkach WPR po 2003 roku. *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej* (red. Czyżewski A. i Klepacki B.). Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa, ss.311-326

www.eurostat.eu [data dostępu: sierpień 2015]

www.ec.europa.eu/agriculture/rica [data dostępu: sierpień 2015]

Zegar J. S. [2012]: Współczesne wyzwania rolnictwa. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa